

Komenský vykládá Komenského

Citáty Jana Amose Komenského

Epizoda 18 – Vetřelci v království

Z čeho vzniká ctižádostivost

Ze zneužití panství, které člověku propůjčil Bůh. Ten přece řekl: Panujte nad stvořeními (Gn 1,28). Naše mysl se však tohoto svého práva drží tak přísně, že dychtivě touží skoro nikde nechybět a všude mít vrch. A tento podnět přirozenosti je tím jediným pramenem, z něhož tryskají mnohé proudy našich zápasů a zaplavují svět, ovšem ve špatném směru. Lidé totiž tuto touhu panovat neuplatňují na sebe samé, ale každý ji odvádí jinam, kde se slévá s tužbami jiných. Z toho pochází svár a boj lidských vůlí, které se všelijak proplétají po způsobu mořských vln. A co kdyby se lidé naučili neopouštět své nitro, zdržovat se ve svém středu a poroučet ani ne tak věcem jako spíše každý sobě samému jako pánu nad věcmi? Nesplní pak tento podnět naší přirozenosti úkol, který podle nás má? Neujme se vlády nad pohnutkami, tužbami a city? Rozhodně k tomu dojde, pokud si lidé jako pravidlo osvojí toto:

Kdo přemůže sám sebe, silnější bývá než ten, kdo dobude přepevný hrad. Nemůže být větší ctnost. To je vzato ze Šalomouna (Př 16,32).

Ctižádostivost též vzniká z hlouposti a neznalosti sebe. Sláva, jež vzešla z ušlechtilých a čestných skutků, je skvělou odměnou za ctnost. Jestliže se někdo nesnaží zasloužit si ji řádným způsobem a nevyvíjí úsilí oprostít se od pohrdání, je odrodilec a zrádce sebe samého. Je dokonce zlehčovatelem samotné ctnosti, jejímž vavřínem pohrdl. Je totiž dovoleno vydat se za dobrou pověstí, ovšem po cestě ctnosti. Ctnost pak za sebou vleče svůj stín – chválu. Ale běda! Jak se valí ta dravá bystřina ctižádostivosti z pramene hlouposti a neznalosti sebe samého a mnohé odvléká do prázdna, ba i do záhuby! Takoví lidé si osobují přehnané nároky a buď se mlčky vypínají, nebo se veřejně sami sebou i vším, co mají, chlubí, chvástají a bezmezně povyšují. Také se ti prázdní chlubilové uboze doprošují o pocty a úřady a neodbytně, někdy i směšně se domáhají přízně davu.

Proč se ctižádostivosti vyhýbat

1. Být nadřazen jiným není přece nic jiného než okázale vyhlížející mrzutost. Každý by se jí vyhnul, kdyby věděl, jaké moře zla v sobě zahrnuje.
2. Jestliže sláva nemá svůj původ v ctnosti, je jako dým a nemá dlouhého trvání. Má-li původ v ctnosti, pak si jí nevsímejme. Ctnost totiž nedělá nic kvůli vnějšímu lesku, protože je sama sobě tou nejkrásnější odměnou. A tak ctnost musí mít slávu za následek a nesmí si ji vynucovat, tím méně na ni líčit. Vysoké postavení získané podvodem, ctižádostí a těmi nejhoršími prostředky nesmí stát za to, aby si ho čestný muž vážil.
3. O tom, jak marná a krátkodobá záležitost je posmrtná sláva nebo lačná touha po proslulosti psal Besold a Seneca.
4. Ctižádostivost je neukojitelná. Jakmile se dosáhne něčeho, co se zdálo být vrcholem, ukáže se, že je to jen stupínek.
5. Dychtit po slávě a panování je přirozená věc. Když se však překročí meze, má to za následek pád do toho nejhoršího.

Jak ji lze napravit?

1. Ponížeností. Člověk se latinsky řekne homo, což souvisí se slovem humus – hlína, země. Tedy poníženost až k zemi je pro člověka tou nejvhodnější ctností. Je jistě nejbezpečnější držet se u země a nedychtit po výškách, neboť výšinu většinou provází prudký sráz. Naproti tomu kdo má pod nohama zem, nemá, odkud by spadl.
2. Skromností. nechť tě všude doporučuje tvá skromnost! Svě dobré stránky si nechávej pro sebe a nevystavuj je na odiv. Starej se spíše o to, abys ctihodný byl, než se jím zdál; nabízí-li se ti zasloužená pocta, s úctou ji přijmi nebo ji skromně odmítni.

Nic nedělej, neříkej a nezamýšlej jen pro povrchní lesk. Bdi sám nad sebou, i když se nikdo nedívá, a ještě více, když se dívá a protože se dívá. Jednej tak, aby se nezdálo, že odsuzuješ všechno, co neděláš nebo necítíš sám. Je dovoleno být moudrý, je dovoleno žít v dostatku, je dovoleno vynikat, ale bez okázalosti a bez závisti. Sobě žij, s sebou přebývej, neusiluj o velké věci. Mohutným přívalům vod malická unikne loď.

Jestliže tě Bůh přece postaví na světlo, hled', abys svítil, a ne čadil. Raduj se pak z toho, že dobří lidé o tobě mají uctivé mínění, a nezpychni. Boha uznávej za původce i činitele veškerého dobra a sebe pokládej za nástroj v jeho ruce. A proto líbej ruku jemu, nikoli sobě. A máš-li učinit něco výjimečného, požádej Boha o pomoc a mlčky se pusť do díla. Neopěvuj vítězství před jeho dosažením, až pochválí původce samo dílo nebo ústa jiného člověka.

Obecná porada o nápravě věcí lidských II. 209–210

Prázdna slova

Jazyka musíme užívat ve prospěch bližního, nikoli ve prospěch vlastní. Sám pro sebe mluví hlupák. Ale proč? Tak jako tak chápe své myšlenky i bez zvuku svého hlasu. A co se děje zbytečně, děje se neužitečně.

1. Mluvit se má tam, kde je to nutné, a kde to nutné není, má se mlčet. Jinak dojde ke zneužívání jazyka.
2. Pokud mluvíš, říkej věci, a ne slova. Slova jsou totiž obaly věcí, a když obaly zbavíš obsahu, k čemu pak budou? Věci budou k užitku, jestliže budou správně vyjádřeny. Proto nemluv tak, aby ses zalíbil, ale abys vzdělával, ne tak, abys ukazoval vnější lesk věci, ale věc samu. Pravdě přísluší prostá řeč.
3. Kde nejsou nutná slova, nýbrž skutek, tam vykonej skutek a šetři slovy. Nemocný nehledá lékaře výmluvného, ale schopného léčit lidi (Seneca, list 75). Ó, jak mnoho je těch, kteří činí slova, zatímco mají činit skutky! Většina toho, co říkají smrtelníci, je bezmyšlenkovitý zvuk a bezobsažný hluk.
4. Řeč se má shodovat jak s rozumovou představou mluvčího, tak i posluchače. Mluvčího proto, aby slovně nevypovídal něco jiného nebo jinak, než co a jak uvnitř pociťuje, a posluchače proto, aby to odpovídalo jeho chápavosti. Jinak to bude zbytečné.
5. Řeč se má shodovat s okolnostmi. Záleží na tom, kdo, co, komu, kdy a kde říká.

Obecná porada o nápravě věcí lidských II. 218

Pravda je víc než zvyklost či tradice

Nikdo ať se neodvolává na zvyk nebo na předpis doby. Sem směřuje výrok Augustinův: Nám, kteří přemáháme rozum rozumem, marně se argumentuje zvykem; jako by zvyk byl něco většího než pravda! Tedy ve věci usvědčené z omylu nebud' nikdo tak opovážlivý, aby prohlašoval, že

z dlouhého užívání se vyvinul předpis. Neboť kdo pozbyl důvěry, nemůže předepisovat, jak platí mezi právníky. *Obecná porada o nápravě věcí lidských III. 422*

Jak poznat pravdu

Skutečná pravda věcí se vynáší na světlo z poznání věcí rozporných. Věci se totiž zakládají na rozporech. Nelze je tedy poznat jinak, než když poznáme krajnosti, z nichž je kterákoli věc složena. Rozloučíme-li v našich úvahách rozpory věcí, rozloučíme tím nutně i pravdu samu. Odstraníme-li totiž jeden z protikladů, ruší se tím i druhý. Nemůže se proto stát, aby tak nezmizelo a nezatemnilo se i to, co je ve středu mezi nimi, a spolu s tím i pravda. Například nikdo, kdo nezakusil i chlad, nemůže poznat povahu tepla, stejně jako nepozná světlo bez tmy, ani život bez smrti atd. Tak i v teologii se tážeme, zda se ospravedlnění zakládá na víře či na skutcích. Někteří se přidržují výroku Jakubova, jiní zase Pavlova. Kdo z nich má pravdu? Ani jedni, ani druzí, chtějí-li trvat jen na jednom z těchto protikladů, poněvadž bez jednoho ani druhého z nich se nikdy nedospěje k rovnováze, ale vždy jen z obou. A je to patrné i z toho, že v tomto případě vedou boj nejen proti sobě navzájem, nýbrž i proti Písmu.

A co tím získají? Něco, co postihne jedny i druhé. Pravda jim totiž unikne a místo věcí poznávají jen stíny, tj. ve stíny zahalenou víru a ve stíny zahalené skutky. Jejich víra totiž přestává a přechází v pouhou důvěru v to, co podává tradice, a jejich skutky zůstávají jen na povrchu, čehož výrazem jsou obřady. Že tomu sotva může být jinak, pochopí ten, kdo o těchto věcech přemýšlí a poznává, že se protiklady ustanovují vzájemně.

Obecná porada o nápravě věcí lidských II 104

Je lepší něčím být než zdát se tím být.

Upřímnost čili poctivost (jejím opakem je pokrytectví) od nás požaduje, abychom nic nečinili na oko, licoměrně, okázale a jen tak, aby se neřeklo, nýbrž abychom vše dělali upřímně, podle pravdy a s dobrým svědomím. Tak bychom i tehdy, když se nemáme na pozoru, zůstali bez poskvrny a bez úhony. Aby k tomu došlo a abychom se přiblížili naplnění, musíme být svědomití, abychom nikdy vědomě a úmyslně neopomněli nic, byť sebenepatrnějšího, co se podle našeho názoru má stát. K tomu cílí výroky filosofů, zejména Seneky.

Zásada 1. Lepší je něčím být než zdát se tím být. Být uvnitř je více než být navenek. Třebaže to nikdo nevidí, třebaže bychom to mohli utajit před bohy i lidmi (Cicero).

Je třeba žít tak, jako bychom žili všem na očích. Je třeba myslet tak, jako by nám někdo nahlížel do srdce. Vždyť co je platné, je-li něco skryto před lidmi? Bohu není nic uzavřeno. Žij s lidmi tak, jako by to viděl Bůh, a s Bohem mluv tak, jako by to slyšeli lidé. Není-li ctnost upřímná, zjevně hyne, takže i dobré dílo přestává být dobrým.

Zásada 2. Dobro se musí konat zdarma. To znamená tak, aby člověk nevyhledával jiný prospěch než být dobrý. Ctnost sama si je tou nejvyšší odměnou. Ten, kdo chce svou ctnost veřejně ukazovat, neusiluje o ctnost, nýbrž o slávu. Ctnost je však často nutné si podržet spolu se špatnou pověstí. Ctnost se odvděčila každému člověku, za života i po smrti, jen když se jí držel s dobrým úmyslem, jestliže se nepřihlašoval a nepřizdoboval, ale byl naopak vždy stejný, ať už se zdálo, že je takový podle oznámeného úmyslu, nebo bez přípravy a znenadání. Předstírání nepřináší žádný užitek, jen málokoho ošálí na povrchu lehce nalíčená tvář. Pravda je vždy po všech svých stránkách stejná. To,

co je klamně, nemá v sobě nic pevného. Lež brzy vyjde najevo, jestliže se pustíš do pečlivého zkoumání (Seneca, list 80). *Obecná porada o nápravě věcí lidských II.* 244

Citáty jsou vybrány z těchto knih Jana Amose Komenského a vztahují se vždy k obsahu jednotlivých dílů animovaného seriálu:

KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, I., II., III., Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992.

KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*, Žandov: Nakladatelství Poutníkova četba, 2010.

KOMENSKÝ, J. A. *Unum Necessarium - Jedno nezbytné*, Praha: Nakladatelství Kalich, 1999.

KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie, Objasnění pansofických pokusů*, Praha: Nakladatelství Academia, 2010

KOMENSKÝ, J. A. *Didactica*. In *Dílo Jana Amose Komenského Opera omnia*, sv. 11, Praha: Nakladatelství Academia, 1973

KOMENSKÝ, J. A. *Epistula ad Montanum*. In *Dílo Jana Amose Komenského Opera omnia*, sv. 1, Praha: Nakladatelství Academia, 1969

Odkazy u citátů z *Obecné porady o nápravě lidských* jsou ve formátu svazek (římskými číslicemi) a číslo stránky.

ČESKÉ STUDNY

